

Francesc Grau i Viader

Rua de captius

Amb un postfaci de
Marta Marín-Dòmine

CLUB EDITOR
BARCELONA

*Als meus fills: Maria Mercè, Anna Maria,
Francesc i Montserrat, els quals, mancats d'in-
formació com tanta gent de la seva edat, m'han
preguntat diverses vegades com eren els camps
de concentració espanyols.*

Els camps de concentració van ser construïts en l'odi i el menyspreu per l'home en nom d'una ideologia boja.

JOAN PAU II
(Auschwitz, 7 de juny de 1979)

A MANERA DE PRÒLEG

Una matinada bromosa i freda del mes de febrer de 1939, vaig traspasar la porta de xarxa de filferro que tancava el camp de concentració de Miranda de Ebro i, juntament amb una llarga corrua de presoners de guerra, en sortia per ocupar un lloc de treballs forçats al Batalló de Treballadors número 9 que, per aquelles dates, es trobava al front de Granada —concretament a Las Alpujarras, on els homes que hi érem integrats tan aviat construïem carretera, en una tasca duríssima sota la contínua vigilància de soldats armats, com ens dedicàvem de nits a fortificar les posicions nacionals als punts que oferien més perill o esteníem filferrades als llocs més batuts per les metralladores. Afortunadament els soldats republicans que ocupaven les trinxeres d'enfront sabien perfectament que es tractava de companys seus i tenien cura de no disparar mentre els presoners de guerra portàvem a cap la nostra obligada feina.

En el moment de deixar el camp vaig fer-me el propòsit de no tornar mai més a Miranda de Ebro. Estava ben resolt a no petjar, en tot el que em restava de vida, aquell recinte rodejat de filferrades, aquella terra negrosa i àrida on tantes calamitats havia passat, on tantes angúnies havia patit, on tanta misèria havia sofert i on tants maltractaments havia suportat amb la resignada impotència dels vençuts.

Però heus ací que quan vaig decidir d'escriure aquest llibre em semblà imprescindible tornar a visitar l'escenari en el qual

discorre la major part de la narració. En contra, doncs, del que m'havia proposat —¿quantes resolucions fermament concebudes no se n'hauran anat en orri en el transcurs de quaranta anys?—, vaig tornar a Miranda de Ebro. Gairebé inconscientment els meus passos van dirigir-se als afores de la població i vaig trobar-me trepitjant, altra vegada, el sòl negrós on, en altre temps, hi havia el camp de concentració. En el vast recinte que abans ocupava s'hi alça, ara, una moderna factoria dedicada a la fabricació de productes químics. Espaioses naus industrials han reemplaçat les barraques de fusta dels presoners; enormes esferes de metall rutilant ocupen el lloc on hi havia l'esplanada central i la tarima amb un pal altíssim en el qual, cada matí, s'hissava la bandera espanyola parrupada pels cants desafinats dels defallits presoners i s'arriava, en declinar la tarda, entre els víctors de rigor i els insults amb què el comandant del camp increpava els milers d'homes impecablement formats, talment una rastellera interminable d'espantalls. Ja no queda cap rastre del cos de guàrdia, l'economat, la infermeria ni la font —l'única font del camp— amb una cua perpètua, excepte quan era dissolta pels sergents a garrotada seca, sense contemplacions i sense avís previ, cada vegada que les cuines necessitaven netejar-hi els atuells o calia omplir-hi les peroles amb l'aigua que, tot just acolorida i amb l'exagerat nom de *ranxo*, ens era abocada a la llauna que ens servia de plat. Els carrers formats per les actuals edificacions, amples i amb parterres plantats de flors, no recorden gens els carrerons coberts de neu o amb un pam de fang en els quals, quan el temps i els vigilants ho permetien, els presoners famèlics i esparracats, plens de polls i rosegats per la sarna, sortíem a buscar-hi l'escalf d'un sol que tot sovint —com la pietat humana, com la mateixa vida— girava cua i s'eclipsava darrera uns núvols foscos i botits de males intencions.

Fora d'aquella terra negrosa, que jo tantes vegades havia maleït, no quedaven gaires vestigis de l'antic camp de concentració. Però el paisatge que s'albirava m'era dolorosament familiar: l'estació del ferrocarril, important nus de comunicacions, amb les marquesines de ferro colat a ambdues bandes; l'espessor de vies mortes, una de les quals s'allargassa fins a l'entrada de la fàbrica; els vagons de càrrega, dormint nit i dia en rails que no menen enlloc; les estibes de felipes, perfectament apilonades, untades de quitrà per tal que la fusta resisteixi la humitat; els tallers de reparació de material ferroviari, tocant a la via, rodejats d'una tanca escrostonada, ennegrida pel refrec del fum que a glopades espesses havien anat vomitant les màquines de vapor; els edificis de Miranda de Ebro entre els quals destaquen, a primer terme, els de construcció recent...

Vaig donar la volta a la fàbrica per un senderol que hi ha entre la via de Bilbao i les restes d'una antiga paret d'uns tres pams d'alçada que en construir la factoria no va caldre deruir, perquè l'edificació s'efectuà més a l'interior i el vell mur es conserva com a fita del terme de la propietat. Aquesta paret, ampla i matussera, era la que tancava el camp de concentració i encara s'hi pot veure els clots on hi havia les estakes que sostenien els filats de pues que envoltaven el recinte. Uns centenars de metres més enllà, el mur tomba cap a la dreta i segueix la riba del Bayas, afluent de l'Ebre, que si bé a l'estiu porta un cabal molt escàs, quan comença l'època de les pluges creix extraordinàriament. Al bell mig d'aquest riu, sobretot quan baixa minso, queden al descobert els basaments, esmolats per la llepada quasi constant de l'aigua, on s'assentaven els puntals de l'encavallada, llardosa i relliscadissa, que els presoners anomenàvem *el barco*.

Em vaig asseure a la vetusta paret que abans feia de tanca al camp de concentració. Aquesta vegada cap sentinella no

m'amençà amb engegar-me un tret ni la fuetada del vit de bou em masegà les costelles.

El sol rodolava cap a la posta en un d'aquells capvespres de la primeria de tardor en què el crepuscle s'enarbora amb una diàfana rojor sangonosa. Els pocs núvols que enteranyinaven el firmament apareixien esfilagarsats per les urpades d'un vent molestós i fred. Tot d'un plegat em sobresaltà, distret com estava, el xiulet d'un tren que, per la proximitat de l'estació, reduïa la marxa. Cap passatger no s'amorrà encuriosit als vidres de les finestres dels vagons, cap mà no llançà l'esmorzar més enllà de les filferrades ni fou caçat al vol pels famolencs presoners que, a cada tren, acudíem prop de la via amb l'esperança que caigués un tros de pa, malgrat que això es produís ben rarament. Els anys no havien passat en va i ja no existien el camp de concentració ni les filferrades ni els presoners. Fins i tot els trens són ara diferents. La línia és elèctrica i les locomotores de vapor, que de mica en mica havien anat enfosquant la terra amb el polsim de carbó, foren substituïdes per material més modern. Els vells vagons de fusta, bellugadissos, sotraguejants, també han estat reemplaçats per uns altres, metàl·lics, més confortables.

Inútilment intentava de calar foc a una cigarreta. El vent apagava la flama de l'encenedor de gas amb tanta obstinació com jo posava a encendre'l. Ja em resignava a no fumar, quan un home que passava pel caminó m'oferí un encenedor antic, una d'aquelles eines de metxa gruixuda que crema sense flama i que el vent, en comptes d'apagar, fa esdevenir encara més incandescent. Era un home d'uns setanta-cinc anys, alt, ceapat, lleugerament carregat d'espallles, que caminava estintolant-se en un gaiato arquejat com les seves cames i nuós com les seves mans.

—¿*Sabrá encenderlo?* —em preguntà.

No solament vaig saber encendre'l sinó que em portà a

la memòria uns pensaments que feien encara més punyents els records en els quals em trobava immers. En retornar-l'hi vaig creure'm obligat a dir-li algunes paraules que no fossin els mots estrictes de regraciament i li vaig parlar del temps, del vent que feia...

—*¡Esto no es nada!* —va exclamar—. *Si estuviera usted aquí cuando sopla el Norte...*

Li vaig dir que un vent tan fred resultava impropri de l'estació en què ens trobàvem.

—*¡Anda la leche!* —exclamà, rient—. *Se ve que usted no conoce esta tierra en invierno.*

I l'home va fer-me una llarga explicació del vent d'aquella contrada i la gelor que hi fa a l'hivern.

—*¡Aquí el Norte pega unos zurriagazos! ¿Y la nieve? ¿Qué me diría usted de la nieve? En enero estamos con nieve hasta aquí* —va dir, posant el gaiato horitzontalment a una alçada de quatre pams.

El bon home, simpàtic i parlador, acceptava la conversa i em donava tota mena de detalls vivament complagut.

Vaig preguntar-li pels edificis que es veien a l'altre costat de la via.

—*El de más allá es la fábrica de abonos Geíncos y aquel otro la azucarera de Leopoldo Ebro. Esos de detrás de la tapia son los talleres de reparación de material ferroviario. ¡Pues no los conozco poco bien!*

Aleshores, sense que li ho preguntés, l'home va referir-se a la fàbrica de productes químics.

—*Aquí donde la ve, fue construida en los terrenos que antes ocupó uno de aquellos fatídicos campos de prisioneros. Me refiero a prisioneros de la guerra civil... usted ya me entiende. Aquí mismo donde está usted sentado había una garita de centinela y más allá otra y antes de llegar al río otra... Mire, mire: todavía pueden verse las huellas en el suelo.*

I amb la punta del bastó va resseguir unes marques del paviment.

Com que el tema m'interessava vaig fer-li algunes preguntes.

—*Donde está ahora la entrada de la fábrica había la puerta del campo y donde se levantan aquellas naves se alineaban los barracones. Todavía me acuerdo que el primero fue construido aprovechando el maderamen de un viejo circo. Aquellos pobres prisioneros —va dir, bellugant el cap— saben lo crudo que resulta aquí el invierno. Y por si fuera poco los molían a palos y los mataban de hambre. Si yo le contara...*

Va treure's la boina i la féu petar contra el genoll. Després va fer-la voltar unes quantes vegades entre les mans i tornà a colpejar-la com si volgués llevar-ne tota possible mota de pols. Amb el gaiato assenyala uns edificis de la població.

—*¿Ve aquellas casas? Pues se construyeron gracias a la comida que robaron a los prisioneros. Y aquellas de más allá lo mismo. Esto fue una merienda de negros. Se lo digo yo que lo sé muy bien. Por aquel entonces yo trabajaba en los talleres de reparación... ¡Sí, señor, en esos de ahí! Desde mi lugar de trabajo me enteraba de todo lo que sucedía. Una mañana vi que, por este mismo sendero, se acercaban unos soldados en dirección al campo. De momento no hice mucho caso y continué trabajando. Pero cuando los tuve cerca me di cuenta que llevaban un prisionero. Más tarde supe que se trataba de un muchacho que se había fugado aquella noche. El pobre chico tuvo mala suerte. Había estado nevando durante muchas horas y dejó de hacerlo apenas él abandonó el campo. De madrugada la ronda descubrió un boquete en las alambradas y unas pisadas que se alejaban hacia allá.*

L'home tombà el cap assenyaland el nord. En aquell costat les muntanyes presentaven un perfil força més arrodonit que en els altres indrets.

—*La captura resultó la mar de fácil. Sólo tuvieron que seguir las huellas que el fugitivo iba dejando tras de sí. Ya le he dicho que el pobre muchacho tuvo mala pata. Si por lo menos hubiera continuado nevando, ¡la misma nieve se hubiera encargado de borrar sus pisadas! Al llegar aquí, mismamente donde nos encontramos nosotros, el muchacho...*

—*Echó a correr, se encaramó en esa tapia de los talleres donde trabajaba usted y, cuando se disponía a saltar, cayó al otro lado acribillado a balazos* —vaig continuar jo.

—*¡Sí, señor! Cuando me acerqué...*

Em mirà amb una espurna de malícia als ulls.

—*Oiga! ¿Cómo lo sabe usted?* —va preguntar-me recelós.

Aleshores vaig explicar-li que jo havia estat empresonat en aquell camp i que havia presenciat l'escena de l'esplanada estant.

—*¡Rediez!* —exclamà—. *Ya me parecía a mí que usted preguntaba mucho...*

La conversa encara s'allargà una bona estona. Quan l'home s'acomiadà i va reprendre el seu camí —les cames arquejades estintolant-se en el gaiato nuós— el sol ja s'havia amagat darrera els cims abruptes que limiten la plana per la banda de ponent.

A l'estació propera acabaven d'encendre's, sobtadament, els llums de les andanes; al cel, llunyà, s'havia apagat el crepuscle i s'anaven encenent, a poc a poc, una munió d'estrelles.

Abans d'anar-me'n vaig mirar, per darrera vegada, la fàbrica de productes químics. Les primeres ombres desdibuixaven les enormes esferes de metall, les naus industrials, els parterres plantats de flors... De la tarima, amb aquell pal altíssim, i de la font —l'única font del camp—, i de les barraques de fusta, i de tantes i tantes coses, només en quedava el

record. Per la meva vida també hi havien lliscat més de quaranta anys esborrant-ne, si és que alguna vegada havia existit, el més insignificant vestigi de ressentiment.

Octubre de 1980